

DENIS DIDEROT

* Politikai hatalom

Enciklopédia, I. kötet (1751)

A természet egyetlen embert sem ruházott fel azzal a joggal, hogy másoknak parancsoljon. A szabadság az ég ajándéka, és joga van élni vele ugyanazon faj minden egyedének, amint értelemmel bír. Ha bármilyen *hatalom*¹ a természetből ered, az csak az apáé lehet, de az apa hatalmának határai vannak, és a természeti állapotban azonnal megszűnne, amint a gyermekek képesek magukra vigyázni. Minden egyéb *hatalom* forrása más, mint a természet. Vizsgáljuk meg alaposan, és látni fogjuk, hogy minden esetben a két következő ok valamelyikére vezethető vissza: erő és erőszak, amely révén valaki megszerzi magának, vagy pedig azok beleegyezése, akik a maguk és a kiválasztott személy közötti feltételezett vagy ténylegesen megkötött szerződés által a *hatalmat* másra ruházták, és alárendelték magukat neki.

Az erőszak által megszerzett hatalom nem más, mint annak bitorlása, és csupán addig tart, amíg annak ereje, aki parancsol, felülmúlja azokét, akik engedelmeskednek, ezért hát, ha az utóbbiak lesznek erősebbek, és lerázzák az igát, ugyanannyira igazuk van, és jogukban áll ezt tenni, mint annak volt, aki igába hajtotta őket. Ugyanazon törvény vet véget a *hatalomnak*, mint amely megalapozta, ez pedig az erősebb törvénye.

Előfordul, hogy az erőszak által életbe lépő *hatalom* természete megváltozik; ez akkor lehetséges, ha továbbél, és kifejezetten az alárendeltek beleegyezése révén marad fenn, de ekkor már a hatalom második fajtájához tartozik, amelyről beszélni fogok, és aki megszerezte magának, többé nem zsarnok, hanem uralkodó.

A nép beleegyezéséből eredő hatalom szükségszerűen olyan feltételeket kíván, amelyek gyakorlását legitimmé, a társadalom számára hasznossá, a köztársaság számára előnyössé teszik, rögzítik, és korlátozzák, mivel az embernek nem kell alárendelnie, sőt, nem is rendelheti alá magát teljesen és fenntartások nélkül egy másik embernek, hiszen van egy felette és mindenek felett álló ura, és lényé teljes egészében hozzá tartozik. Ez Isten, akinek mindig közvetlen hatal-

¹ Az *autorité*, *puissance*, *pouvoir* szavak fordítására a kommentárban térek ki. (A ford.)

ma² van teremtményei felett, aki féltékeny és teljhatalmú úr, soha nem veszíthet jogaiból, de nem is tudatja őket teremtményeivel. A közjó és a társadalom fenntartása érdekében megengedi, hogy az emberek rangsort állapítsanak meg, és engedelmeskedjenek valakinek maguk közül, de azt akarja, hogy ezt az engedelmességet az értelem diktálja és mérsékelt legyen, ne feltétlen és elvakult: éppen azért, hogy a teremtmények ne sajátíthassák ki a Teremtő jogait. Mindenfajta egyéb alávetettség bálványimádás. Egy kép vagy ember előtt térdet hajtani mindössze külsőség; az igaz Isten, aki a szívet és a szellemet nézi, aligha törődik ezzel, és az emberek irányítására bízza, hogy tetszésük szerint rendelkezzenek a polgári és politikai vagy vallási kultusz külső jeleiről. Ekképp nem maguk a ceremóniák, hanem a bennük rejlő szellemiség az, ami ártatlanná vagy bűnössé teszi gyakorlásukat. Az angolok nem haboznak térdet hajtva szolgálni királyukat, mert ez a szertartás csak annyit jelent, amilyen jelentést tulajdonítanak neki, de kétségkívül a legfőbb úrral szembeni felségsértés bűne szívünket, szellemünket és tetteinket fenntartás nélkül egyetlen teremtmény akaratára és szeszélyére bízni, ezt tenni cselekedeteink egyetlen és legvégső indítékává. Ha így történne, Isten hatalma,³ amelyről oly sokat beszélnek, csak hiábavaló zsvaj lenne, amelyet az emberi irányítás kénye-kedve szerint használhatna, és amellyel a hitetlenség szelleme is visszaélhetne, oly módon, hogy – mivel a hatalomhoz és az alárendeltséghez kapcsolódó gondolatok mind összekeverednének – az uralkodó gúnyt űzhetne Istenből, az alattvaló pedig az uralkodóból.

Az igazi és törvényes hatalomnak tehát szükségszerűen határai vannak. Ezért is mondja a Szentírás: „engedelmeségeitek legyen ésszerű”, *sit rationabile obsequium vestrum*.⁴ „Minden Istentől eredő hatalom általa elrendelt hatalom,” *omnis potestas a Deo ordinata est*.⁵ Mert e szavakat így kell érteni, a helyes értelemnek és szó szerinti jelentésüknek megfelelően, nem pedig a szerint az alantas és hízelgő értelmezés szerint, amely azt állítja, hogy minden hatalom, bármily természetű legyen is, Istentől ered. Hogyan, hát ne lennének igazságtalan erők? Ne lennének olyan *hatalmak*, melyek nemhogy nem Istentől erednek, hanem akaratára és rendelkezése ellenére jöttek létre? Isten a hatalombitorlók pártján állna? Mindenben engednünk kellene az igaz vallás üldözőinek? És hogy elhallgattassuk az ostobaság érveit, az Antikrisztus ereje talán legitim? Hiszen az igen nagy hatalom lenne. Enoch és Illés, akik ellenállnak neki, lázadókká és felkelőkké válnának, akik megfélemedtek arról, hogy minden hatalom Istentől ered? Ez történne netalán az ész érveit követő, határozott és vallásos emberekkel is, akik tisztában vannak azzal, hogy minden hatalom jogosulatlanná válik, amint átlépte

² Az eredetiben *pouvoir*.

³ Az eredetiben *pouvoir*.

⁴ „[...] szánjátok oda a ti testeiteket élő, szent és Istennek kedves áldozatul, mint a ti okos tiszteleteteket.” Pál apostol levele a rómaiakhoz, 12,1, *Károli Biblia*.

⁵ „[...] mert nincsen hatalmasság, hanem csak Istentől: és amely hatalmasságok vannak, az Istentől rendeltettek.” Pál apostol levele a rómaiakhoz, 13,1, *Károli Biblia*.

a korlátokat, melyeket az értelem állított elé, és áthágta a szabályokat, melyeket az uralkodó és az alattvalók közös ura rendelt el? Ez történné végül azokkal az emberekkel is, akik Szent Pálhoz hasonlóan úgy gondolják, hogy bármiféle hatalom csak akkor ered Istentől, ha igazságos és általa lett elrendelve?

Az uralkodó alattvalóitól kapta a *hatalmat*, amelyet rajtuk gyakorol, ezt a *hatalmat* pedig a természet és az állam törvényei korlátozzák. A természet és az állam törvényei azok a feltételek, amelyek irányításának az alattvalók alárendeltek vagy alá kell rendelniük magukat. Az egyik ilyen feltétel az, hogy – mivel az uralkodónak csak az alattvalók választása és beleegyezése révén van ereje⁶ és *hatalma* felettük – soha nem használhatja ezt a *hatalmat* arra, hogy felbontsa az egyességet vagy szerződést, mely által reá ruházták: így saját maga ellen cselekedne, hiszen *hatalma* csak azon a jogon maradhat fenn, mely létrehozta. Aki az egyiket megszünteti, a másikat lerombolja. Ekképp az uralkodó a nemzet beleegyezése nélkül és az alárendeltséget rögzítő szerződésben szereplő döntéstől függetlenül nem rendelkezhet hatalmával⁷ és alattvalóival. Ha másképp járna el, minden semmissé válna, a törvények felmentenék az esetleges ígéretek és eskük alól, miképp egy kiskorút, aki tetteinek következményét nem ismerve cselekedett, hiszen azt állította, hogy teljes mértékben és feltételek nélküli tulajdona az, amit csak azzal a kikötéssel helyeztek letétbe nála, hogy más átveheti tőle.

Egyébiránt a kormányzás, jóllehet egy családban öröklődik, és egyetlen ember kezébe kerül, nem az egyén, hanem a köz java, ennek következtében pedig soha nem lehet elvenni a néptől, mert lényegénél fogva és teljes tulajdonjoggal a nép jussa. Ezért hát mindig a nép az, aki bérbe adja a kormányzást, és szerepet játszik a kormányzás gyakorlásának jogát odaítélő szerződés megkötésében. Nem az uralkodónak van állama, hanem az államnak van uralkodója, de az uralkodónak kell az államot kormányoznia, mert az állam erre választotta ki, a nép felé az államügyek igazgatására kötelezte el magát, és a nép a maga részéről arra tett ígéretet, hogy a törvények szerint engedelmeskedik. Aki a koronát viseli, örökre leteheti ezt a terhet, ha úgy akarja, de nem teheti másvalaki fejére az őt megkoronázó nemzet beleegyezése nélkül. Egyszóval a korona, a kormányzás, a *közhatalom* olyan javak, amelynek tulajdonosa a nemzet egésze, és amelynek az uralkodók csak haszonélvezői, megbízottai és letéteményesei. Habár az állam vezetői – akik maguk is az állam tagjai, jóllehet, az elsők, a legtiszteltetreméltóbbak és a legbefolyásosabbak – mindent megtehetnek a kormányzás érdekében, semmit nem áll jogukban azért tenni, hogy a fennálló kormányzatot megváltoztassák, vagy, hogy másik vezetőt ültessenek saját helyükre. XV. Lajos jogára szükségszerűen elsőszülött fiára száll, és ennek semmilyen hatalom nem állhat

⁶ Az eredetiben *pouvoir*.

⁷ Az eredetiben *pouvoir*.

ellen, sem a nemzeté, mert ez a szerződés feltétele, sem az apjáé, ugyanazon oknál fogva.⁸

A *hatalom* átruházása olykor csak határozott időre szól, mint a Római Köztársaságban. Olykor egyetlen ember élete során tart, mint Lengyelországban, olykor mindaddig, amíg egy család ki nem hal, mint Angliában, vagy mindaddig, amíg egy családnak férfiivadékai vannak, mint Franciaországban.

Egyes esetekben a társadalom bizonyos rendjére bízzák, egyes esetekben az összes rend közül néhányra, néha egyetlen rendre.

A különféle államokban más és más feltételei vannak ennek a szerződésnek. De a nemzetnek mindenhol joga van fenntartani a szerződést, mely általa kötött, bárki felé és bárki ellenében, nem változtathatja meg semmilyen hatalom, és amikor a szerződés érvényét veszti, a nemzetnek jogában áll, hogy teljesen szabadon új szerződést kössön azzal, akivel akar, és úgy, ahogyan kedve tartja. Ez történné Franciaországban, ha az a végső balszerencse érné, hogy kimúlna az uralkodócsalád legtávolabbi sarja is, mert akkor a korona és a jogar a nemzetre szállna vissza.

Úgy tűnik, hogy csupán a szolgák gondolkodhatnak másképp, akiknek nemcsak szelleme beszűkült, hanem szívük is alantas.⁹ Az efféle emberek nem az uralkodó dicsőségére, és nem is a társadalom javára teremtettek, nyoma sincs bennük az erénynek és a lelki nagyságnak. Cselekedeteik mozgatórugója az érdek és a félelem.¹⁰ A természet csak azért alkotta őket, hogy az erényes emberek érdemei hozzájuk mérve még jobban csillogjanak; a Gondviselés pedig él az alkalommal, hogy zsarnoki hatalmakat hívjon életre, ezzel pedig rendszerint az Istent megsértő népeket és uralkodókat sújtja, akik közül az utóbbiak azzal haragították magukra, hogy visszaéltek, az előbbieket pedig azzal, hogy túl sokat adtak egyetlen embernek abból a felsőbb hatalomból,¹¹ amelyet a Teremtő magának tart fenn teremtményei felett.

Minden nagyszerű dolog és szép tett termékeny forrása a törvények tiszteletben tartása, a szabadság megőrzése és a haza szeretete. Ebben rejlik a nép boldogsága, és a népet kormányzó uralkodók hírneve. Ily módon az engedelmesség dicső, a parancsolás pedig fenséges. Ezzel szemben az államot sújtó valamennyi csapás, az állam becsületét csorbító minden gyávaóság oka a hízalgés, az egyéni érdekek és a szolgaság szelleme. Ebben az esetben az alattvalók nyomorultan élnek, az uralkodókat gyűlölet övezi, a király ilyen államban soha nem érdemelte ki, hogy *hón szeretettnék* nevezzék, az alárendeltség szégyenteljes, az uralom

⁸ A trónörökös 1765-ben meghalt, így XV. Lajost 1774-ben unokája követte a trónon.

⁹ Az *esclave* (szolga, rabszolga) Diderot szóhasználatában bizonyos helyeken rendkívül negatív, magába foglalja a letargiát, az elnyomott beletörődését, elbutulását, morális lealacsonyodást.

¹⁰ Montesquieu elmélete szerint a félelem az önkényuralmi rendszerek vezérelve. Lásd *A törvények szelleméről*, III. könyv, 9. fejezet.

¹¹ Az eredetiben *pouvoir*.

pedig kegyetlen. Ha egyazon szempont alapján vetem össze Franciaországot és Törökországot,¹² az egyikben olyan emberek társadalmát látom, akiket az értelem köt egymáshoz, az erény bír cselekvésre, bölcs és dicső vezér irányít az igazságosság törvényei szerint, a másikban egy állatesordát, amelyet csak a megszokás tart össze, a pálcá uralma bír mozgásra, és akiket korlátlan hatalmú úr vezet szeszélyei szerint.

De, hogy megadjuk a szócikkben tárgyalt elveknek a nekik járó teljes *tekin-télyt*, idézzük fel egyik legnagyobb királyunk tanúságtételét. A beszéd, amellyel 1596-ban megnyitotta a rendi gyűlést, az uralkodóktól szokatlan őszinteségről árulkodik, és igencsak méltó az érzésekhez, melyeket a gyűlés elé vitt. „Meg volt győződve arról – mondja Sully úr¹³ –, hogy a királyoknak két uralkodójuk van, Isten és a törvény, és az igazságosságnak kell a trónon ülnie, jobbján pedig a szelídségnek; meg volt győződve arról, hogy minden királyság valódi birtokosa Isten, a királyok pedig csak intézői, és Istent kell képviselniük a nép előtt, mert helyüket tőle kapták: csak addig uralkodnak hozzá hasonlóan, amíg atyaként teszük ezt. Úgy vélte, hogy az öröklésen alapuló monarchikus államokban létezik egy hiba, amelyet szintúgy *örökletesnek* tarthatunk, nevezetesen, hogy az uralkodó minden alattvalója életének és javainak ura, és a következő szavak révén – *mert így tartja kedvünk* – mentesül attól, hogy nyilvánosságra hozza cselekedeteinek okát, vagy akár okra sincs szüksége. Ám, ha így is lenne, nincs ahhoz hasonlítható óvatlanság, mint ha gyűlöletet keltünk magunk iránt azokban, akikre minden pillanatban kénytelenek vagyunk életünket bízni, és mindent eleven erővel elragadni nem mást jelent, mint hogy ezt a szerencsétlenséget hozzuk magunkra. Ez a nagy ember, akiről állíthatom, hogy vallotta azokat az elveket, melyeket a hozzá hasonlók szívéből az udvaronc mesterkéltisége sem űzhet ki soha, kijelentette, hogy – azért, hogy az erőszak és a kényszer legcsekélyebb látszatát is elkerülje – akarata szerint a gyűlés nem az uralkodó által kinevezett küldöttekből fog állni, akik mindig elvakultan szolgálnák, hanem az a szándéka, hogy mindenféle embert szabadon vegyenek fel a küldöttek közé, akármilyen rendű és rangú legyen is, így nagy tudású és komoly érdemmel bíró embereknek álljon módjában félelem nélkül javasolni mindazt, amit a közjó számára hasznosnak tartanak. Kijelentette, hogy abban a pillanatban nem is kíván számukra semmiféle korlátozást előírni, csak azt köti ki, hogy nem élhetnek vissza ezzel az engedménnyel a király *hatalmát*, amely az állam fő idegszála, csökkentve; azt köti ki, hogy egyesíteniük kell az állam részeit, megkönnyíteniük a nép sorsát, mérsékelniük a királyi kincstár eladósodását – mert erről úgy gondolta, hogy őt is veszélyezteti, bár az adósságokat nem ő halmozta fel –; ugyanilyen igazságosan

¹² A *despotisme oriental* (keleti önkényuralom) klisé.

¹³ Diderot forrása Sully herceg emlékiratai (*Mémoires*, 1639), amelynek saját kortársa, L'Écluse des Loges által készített kiadását használja (*Mémoires de Maximilien de Béthune, Duc de Sully*, Paris, 1745).

mérsékelniük kell a túlzó adományokat, megőrizniük a szükségeseket, azért, hogy a jövőben tiszta és elégséges forrást hozzanak létre a katonaság fenntartására. Hozzátette, nem lesz terhére, hogy ne a maga által elképzelt módon járjon el, ha úgy érzi, hogy a döntéseket az igazságérzet és nem az érdek szelleme diktálta, és nem keresne életkorában, tapasztalataiban és személyes érdemeiben jóval kevésbé léha ürügyet, mint amilyenekkel az uralkodók élni szoktak, ha figyelmen kívül akarják hagyni a szabályokat. Éppen ellenkezőleg, saját példájával fogja bizonyítani, hogy nem kevésbé a királyok feladata, hogy betartassák a szabályokat, mint az alattvalóké, hogy alávéssék magukat.” „Ha dicsőségemet lelném abban – folytatta –, hogy kiváló szónoknak tartanak, többet élnék szép szavakkal, mint jó szándékkal, de nemesebb célom van annál, mint hogy jól beszéljek. Franciaország felszabadítójának és a rend helyreállítójának dicső címét szeretném megszerezni. Elődeimmal ellentétben nem azért hívtalak össze benneteket, hogy arra kényszerítselek, vakon kövessétek akaratomat; azért rendeltem el ezt a gyűlést, hogy tanácsot kérjek tőletek, higgyek tanácsaitokban és megfogadjam azokat: egyszóval, hogy gyámságotok alá helyezzem magam. Ilyen vágya aligha a királyoknak, ősz szakállú öregeknek vagy a hozzám hasonló győzteseknek támad, de alattvalóim iránti szeretetem, országom megtartásának mindent felülmúló vágya mindezt könnyűvé és tiszteletre méltóvá teszi.”

„Beszédét lezárván, Henrik felállt és kiment, és csak Sully úr maradt a rendi gyűlés előtt, hogy átadja a jegyzőkönyveket, feljegyzéseket és iratokat, melyekre a küldötteknek szükségük lehetett.”

Nem merjük ezt a viselkedést példává tenni, mert vannak olyan alkalmak, amikor az uralkodók nem ily mély tisztelettel beszélnek, még akkor sem, ha nem hárítják el maguktól az érzést, hogy a társadalomban családapának tekintsék magukat, alattvalóikat pedig gyermekeiknek. A nagy király, akit az imént idéztünk, a határozottsághoz társuló szelídség példája is, ami olyannyira szükséges, ha az értelem annyira egyértelműen az uralkodó mellett áll, hogy jogában van elvenni alattvalóitól a választás szabadságát, és csupán az engedelmeskedés jogát hagyni meg nekik. IV. Henrik így szólt a püspökökhöz, miután a nantes-i ediktumot¹⁴ a bíróság, a papság és az egyetem¹⁵ által támasztott oly sok nehézség után bejegyezték: „Kötelességemre figyelmeztettek; most én is ezt teszem veletek. Járjunk hát egymás kedvében. Elődeim szép szavakkal kecsgettettek, én pedig egyszerű ruhámban jó ügyeket terjeszték elétek: megnézem feljegyzéseiteket, és a lehető legkedvezőbben válaszolok rájuk.” A legfőbb bírói testületnek pedig, amely tiltakozását akarta bejelenteni, ezt mondta: „A dolgozószobámban kerestetek fel, innen beszélek hozzátok, nem királyi köntösben, karddal és palásttal, ahogy elődeim tették, hanem mint családapa, zekében, azért, hogy kötetlenül szóljak gyermekeimhez. Azt kell kérnem most tőletek, hogy hitelesítsé-

¹⁴ A nantes-i ediktum (1598) lehetővé tette a protestánsok szabad vallásgyakorlatát.

¹⁵ A Sorbonne teológiai fakultása.

tek a vallást érintő ediktumot. A béke érdekében hoztam ezt a döntést. Életbe léptettem királyságomon kívül, és életbe akarom léptetni királyságomon belül is.” Miután közölte velük, milyen okok készítették az ediktum megalkotására, hozzátette: „Akik megakadályozzák, hogy az ediktum életbe lépjen, háborút akarnak: holnap hadat üzenhetek a protestánsoknak, de nem én hadakoznék, hanem őket küldeném a háborúba. Döntöttem az ediktumról, azt akarom, hogy tartsák tiszteletben. Akaratom indokul szolgál, de engedelmes államban az uralkodótól soha nem is kérnek indokot. Király vagyok. Királyként szólok hozzátok. Azt akarom, hogy engedelmeskedjetez nekem.”

Ekképp kell hát egy királynak alattvalóihoz szólnia, ha az igazság minden kétséget kizáróan az ő oldalán áll, és miért ne tehetné meg ő is azt, amit jogos igazságérzettel bárki megtehet? Ami az alattvalókat illeti, az első törvény, amelyet a vallás, az ész és a természet előír nekik, az, hogy ők is tartsák tiszteletben az általuk alkotott szerződés feltételeit, és soha ne tévesszék szem elől kormányzatuk természetét. Franciaországban nem felejtették el, hogy mindaddig, amíg az uralkodó családnak férfisarjai vannak, soha semmi nem menti fel őket az alól, hogy engedelmeskedjenek, tiszteljék és féljék urukat, miképp azt, aki által Isten képe megjelent és láthatóvá vált e világon; ezeket az érzéseket a nyugalomnak és a királyság védelme alatt élvezett javak iránti hálának is erősítenie kell. Ha pedig valaha az érné őket, hogy igazságtalan, nagyravágyó és erőszakos királyuk lesz, csak egyetlen módon próbálhatják orvosolni e balszerencsét: azáltal békítik meg, hogy alávetik magukat és Istent imáik által engesztelik, mert ez az egyetlen legitim gyógymód, a régen trónon ülő uralkodónak és férfiivadékainak – bármilyenek legyenek is – tett engedelmisségi fogadalom révén; a népnek fontolóra kell vennie, hogy az ellenállás minden elképzelhető indítéka, ha jobban megvizsgáljuk, a hűtlenség ügyesen leplezett ürügye, és ezzel a viselkedéssel soha nem tettük jobbá az uralkodókat, nem töröltük el az adókat, csak még tovább súlyosbítottuk a már addig is ránk nehezedő nyomort. Ezek tehát azok az alaptételek, melyekre a nép és a népet kormányozók kölcsönös boldogságukat alapozhatnák.

*Fordította és a jegyzeteket írta Kovács Eszter
A fordítást az eredetivel egybevetette Albert Sándor*